

РИТУАЛ, ПРОТОМИТ, ЕЗИК, РЕЛИГИЯ – СЪПКИ В ПРОЦЕСА НА МОДЕЛИРАНЕ НА ЧОВЕШКОТО СЪЗНАНИЕ¹

Мария Китова-Василева
Нов български университет

Език и религия – две семиотики, две картини на света, две стихии в душата на човека, [...], две различни и същевременно взаимосвързани начала – две от най-дълбоките и сложни начала в човешката култура...

Нина Мечковска²

1. Ритуал, мит, език – кога и как са възникнали?

Структурите на древните ритуали, на митовите и на езика формират три отделни знакови (семиотични) системи, всяка една от които представя *различна* информация за света (различно съдържание) и *различни* начини за съхраняване и предаване на това съдържание.

Въпросът за реда на възникването на всяка една от тези три системи все още не е получил еднозначно решение. Повечето учени смятат, че в историята на човечеството митът³ предхожда ритуала: митът се възприема като “някакво фидеистично съдържание, мотивиращо ритуала, който, следователно, поема функцията на форма, на план на изразяването на митологичното съзнание, на инсценировка на мита” (Мечковска)⁴.

През последните години редица учени, изследващи етапите в развитието на формите на съзнанието, допускат, че ритуалните действия са първични: те са

¹Представената студия е първа глава от монография, посветена на историята на езикознанието.

²Всички цитати от чужди автори са преведени на български от авторката на студията. Цитатите на Мечковска са почерпени от лекциите ѝ, посветени на езика и религията. Вж. http://www.fictionbook.ru/author/mechkovskaya_nina/yazyk_i_religiya_lekcii_po_filologii_i/_read_online.html?page=1; http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Linguist/Mechkov/01.php.

³По произход *mythos* е гръцка дума, която първоначално означава ‘слово, разказ, история’. Първото разграничаване между *mythos* като фантастичен дискурс (слово, разказ, реч, език) и *logos* (рационален дискурс) се отнася към V век пр.н.е. По материали, почерпени от <http://www.google.es/search?hl=bg&q=mythos&btnG=Google+%D1%82%D1%8A%D1%80%D1%81%D0%B5%D0%BD%D0%B5>.

⁴http://www.fictionbook.ru/author/mechkovskaya_nina/yazyk_i_religiya_lekcii_po_filologii_i/_read_online.html?page=1 и http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Linguist/Mechkov/01.php.

основата, от която по-късно възникват митологичните представи и езикът⁵. Като доказателство за подобна хипотеза учените привеждат факта, че определени зачатъци на ритуално поведение се откриват и в поведението на приматите⁶ и насекомите. От друга страна е добре известно, че древните ритуални действия обикновено са невербални: при повечето от тях словесният съпровод не е задължителен или има вторичен характер. Някои от наложилите се в науката хипотези за произхода на езика също подкрепят подобно становище.

Според привържениците на междуметната теория, началният период от развитието на езика се свързва с естествените викове, предизвикани от неволни реакции на болка, страх, гняв, радост и др. Тяхното най-близко съответствие в съвременните езици са междуметията.

В труда си *Language: Its Nature, Development and Origin* [“Езикът: неговата природа, развитие и произход” (1922)] датският езиковед Ото Йесперсен [Otto Jespersen (1860–1943)] защитава тезата, че езикът е възникнал като игра – той води началото си от полумузикалното, неразчленимо изразяване на индивидуалното и груповото поведение. Тезата на Йесперсен е известна като «поетична теория». По принцип се приема, че игровият елемент е базисен за културата изобщо.

В труда си “Разум, аз, общество. От позицията на един социален бихейвиорист” (1997) Джордж Хърбърт Мийд [George H. Mead (1863–1931)] търси произхода на речта в жестомимичното поведение при осъществяване на социални контакти. Според него, жестът поставя началото на социално действие, което служи като стимул за ответна реакция. Вокалният жест също може да се разглежда като значещ символ, когато събужда аналогична реакция или нагласа. Жестовата теория се поддържа и от резултатите, получени при изследване на поведението на приматите. От гледна точка на неврологичната организация на

⁵Във връзка с подобна постановка Вячеслав Иванов (1985: 351) посочва следното: “Според най-новите изследвания, както в историята на отделната личност, така и в историята на цялото човечество, езикът на символните действия предшества появата на словесния език и служи като основа за усвояването му”.

⁶Според Кръпова (2001: 56), “Всички експерименти показват, че човекоподобните маймуни са способни на символно поведение: явно те успяват да направят разлика между произволния знак и предмета, който този знак означава. В резултат на обучението се подобряват когнитивните им умения, което е накарало учените да смятат, че различията във възприятията и познавателните способности между хората и маймуните са минимални. Минимални са и физическите различия, както показва сравнението между генетичните данни”.

мозъка и сензомоторната му дейност, е ясно, че говоренето и жестикулирането се планират и извършват заедно. Американската изследователка Елизабет Бейтс [Elizabeth Bates], професор по лингвистика и когнитивни науки, смята езика за «паразитна структура», която се управлява от мозъчни центрове, които първоначално са били ангажирани със сензомоториката, т.е., с жестовете.

Волфганг Вилдген [Wolfgang Wildgen] (2005: 152–153) също подкрепя тезата, че жестомимичният език предхожда появата на членоразделната реч: “Вероятно един жестикулиран език, който използва предразположения, включващи двигателни умения за извършване на серии от контролирани действия с ръцете, предхожда по-висшите синтактично организирани двигателни умения за вокализация и за артикулационни схеми. [...] Кондияк още през XVIII в. е предложил хипотезата за жестомимичния произход на езика. Правдоподобността на тази хипотеза произхожда от паралелизма между жестомимичната комуникация на глухонеми хора и гласовата комуникация на хора без такива проблеми. Всъщност Алот (Allott 1989, 1991, 1994) отстоява такъв модел. Когнитивния паралелизъм между жестикулация и език е водещ и при Макнейл (McNeill 1992). Подобна хипотеза предполага или напълно развит жестомимичен език, или паралелна еволюция на жестомимичен и звуков език, основана върху еволюцията на комплексни координационни умения в мозъка”.

Трудовата теория схваща човешката дейност като единство от песни, ритъм и реч. Един от най-ревностните ѝ поддръжници е Фридрих Енгелс [Friedrich Engels (1820–1895)], който защитава идеята за общия произход на най-същностните човешки характеристики – труд, съзнание, език.

Учените допускат, че и първичните митологични представи са по-древни от членоразделната реч. Швейцарският психолог, философ и психоаналитик Карл Густав Юнг [Karl Gustav Jung (1875–1961)] назовава доезиковото битие на древното митологично човешко «предсъзнание» с термина *колективното неосъзнато*: то съществува под формата на унаследени общочовешки психични структури, които Юнг нарича “архетипове”⁷. Мечковска (*цит. съч.*) стига до следното важно заключение, което подкрепяме напълно:

⁷По този повод Мечковска (*цит. съч.*) изтъква следното: “Възможно е именно такива генетично унаследени и неосъзнати психични образувания да са мотивирали първите ритуални движения на

По този начин ритуалът ни се представя като най-древният начин за съхраняване на информацията в безписменото общество. [...]. От филогенетична гледна точка движенията на тялото и жестовете предшестват думите. Звуковата реч се установява като своеобразен «превод» и начин за фиксиране чрез звук на онези значения, които са се изразявали чрез движения и жестове (както при най-древните ритуали, така и при практическото общуване на членовете на племето). Митологичното «предсъзнание» (колективното неосъзнато, по Юнг) също е по-древно от езика. По своето съдържание митологичното съзнание е по-дълбоко и по-богато от езиковите значения: митът е синкретичното светоусещане и познание за света на първобитния човек. Поради обстоятелството, че притежава дискретен характер, в качеството си на по-опростена и ясна, по-повърхностна и рационална семиотика езикът превежда неясните образи на колективното неосъзнато чрез по-надеждната словесна обвивка.

2. Митологично съзнание⁸ и религиозно съзнание

Между митологичното и религиозното съзнание на човека съществуват сложни и нееднозначни отношения, поради което не е лесно да се прокара ясна граница между тях. Налага се да се потърси и отговор на въпроса, свързан с появата им в човешкото общество: дали митове предшестват възникването на религиозните вярвания или именно тези човешки убеждения се превръщат в благодатна почва за зараждането на устно разпространяваните мистични разкази? Според Мечковска (*цит. съч.*),

[...] митологията сякаш е «предрелигията» на древността. И все пак митологичните представи не бива да се отъждествяват с религията на безписмените епохи. Процесът на отделяне на религиозното съзнание от митологичното продължава много столетия. В дълбоката древност митологичните представи съставляват основната част от религиозното съзнание. По тази причина понятията “митология”, “митологично възприятие” и т.н. понякога се използват не само по отношение на първобитните, но и по отношение на древните писмени религиозни традиции – били те поли- или монотеистични.

Следващият въпрос е свързан с ролята на езика: не е ли той свързващото звено между митовете и религията?

тялото и жестовете, които са се превърнали в опора за формирането както на митологичните представи, така и на езика”.

⁸Според Мечковска (*цит. съч.*), “Митологичното съзнание на първобитния човек включва в себе си целия духовно-психичен живот на древното общество, в който все още съществува слято и недиференцирано онова, което по-късно ще се превърне в различни форми на общественото съзнание – битово съзнание, религия, морал, наука, изкуство”. Следва да се има предвид, че “думите *митологично съзнание*, *митологично светоусещане* и *митология* притежават различни значения. Едно от тях е специално и се употребява като термин: благодарение на него понятието *митологично съзнание* се отъждествява с първобитната колективна (общоетническа) нагледно-образна представа за света, задължително примесена с божествен (свръхестествен) компонент” (Мечковска, *пак там*).

Възникнала около 600 хиляди години пр.н.е., най-примитивната звукова «реч» се приписва на питекантропите, обитавали Азия и Африка. След тях на Земята се появили и други примати, чиито мозъци се отличавали със значително по-големи размери в сравнение с мозъка на *Homo erectus*⁹. Авторски колектив (2007: 16–19) доказва следното във връзка с вида *Homo erectus*:

Преди 2 милиона години в Африка се появяват първите номади – високи, мускулести, с гладка и неокосмена кожа, с дълги крака и тесен таз. Издръжливи и жилави, те се придвижвали удивително бързо. [...] Техните забележителни физически данни им помагали да преживяват в различни условия, което довело до бързото им разселване по света – първо в Южна Европа и Близкия изток, а след това и в останалата част на Азия. На слаба светлина и с шапка на главата, която да прикрива плътните им вежди и полегатото чело, те лесно биха могли да бъдат объркани със съвременен човек. Но те принадлежат на друг биологичен вид – *Homo erectus*, и дори не са наши преки предци. Началото на съвременния човек произхожда от популациите на *Homo sapiens*. [...] През последните няколко милиона години планетата е населявана от няколко човешки вида. Сравнително неотдавна ние сме се избавили от всичките си разумни “братовчеди”. Пътят, извървян от *Homo erectus*, е дълъг – те са живели на Земята поне 20 пъти по-дълго в сравнение с периода, през който съществуват съвременните хора. През цялото време те почти не са се развили в технологично отношение. [...] При тях не са били познати изкуството, религията или погребалните церемонии. В този смисъл те изоставали осезаемо от *Homo sapiens*. Може би точно липсата на духовна култура е предрешила безрадостната им съдба. [...] Към 100000 години съвременните хора и *Homo erectus* делят една територия. Когато *Homo erectus* отмират, за първи път в историята на човечеството останал един-единствен вид.

⁹Нарасналата черепна вместимост предполагала по-голям мозъчен капацитет, който им позволил да усложнят действията си: открили огъня, започнали да изработват елементарни сечива и създали система от членоразделни слухово доловими сигнали, чрез която споделяли мислите и чувствата си. Според Моско Москов и Живко Бояджиев (1977: 9), “Най-древните хора (архантропите, *Homo erectus*), с изкопаеми представители питекантроп, синантроп (човекоподобно същество, представляващо преходното стъпало между питекантропа и разумния човек – б. а.), атлантроп (от гр. Ἀτλας = atlas, със значение “Атлас” или северноафриканска страна и ἄνθρωπος = anthropos, което означава ‘човек’); разновидност на питекантропа – М. К.) и пр., се появяват в края на долния плейстоцен може би преди около 600000 или повече години. При останки от синантропи, които са най-добре познатите измежду изброените по-горе фосили, са били намерени примитивни каменни сечива от кремък, пясъчник и др., еленови рога със следи от обгаряне и обработка. Синантропът е познавал огъня и е живеел в първобитно стадо. Мозъчният череп на питекантропа е достигал обем 870 см³, а на синантропа – 1075 см³ (при съвременния човек средно около 1500 см³). Съществуват антропологични доказателства за зараждането на съзнание и на говор още в периода на маймуночовека. Изучаването на черепи на синантропи показва явно развитие на онези дялове на мозъка, в които са разположени моторният център на речта и акустичният център. Естествено, че езикът на маймуночовека е бил съвсем елементарен, нечленоразделен, но той е имал вече социална функция, т.е. не само е сигнализирал за нещо, но е и подбуждал към общи действия. Той вероятно се е състоял от няколко десетки викове-изречения (звукове-съобщения)”.

2.1. Раждането на митовете

Първите разумни същества на планетата живеели на малки, едва оцеляващи групи сред прекрасната, но жестока Природа. Те се прекланяли пред нея инстинктивно, сякаш осъзнавали, че са нейно творение. Ловци по необходимост, те изработвали примитивни оръжия, за да се борят с могъщите си врагове и да осигурят прехраната на племето.

Най-добрите ловци решават да опитат късмета си и да нападнат отклонил се от стадото си бизон. Бизонът е великолепно животно, чието месо ще засити глада на групата в продължение на седмици. Но бизонът е и страшно животно, срещу което колективните усилия понякога се оказват напразни. Неописуемата му ярост превръща лова в неравна битка. Пада първата човешка жертва... Накрая хората побеждават, но духът на един от тях – най-смелият – се преселва във вечните ловни полета...

Капнали от умора, привечер ловците се завръщат в пещерата. Споделят с останалите радостта от богатия улов. Започва ритуалният танц на победата. На фона на мъждукация огън сенките се полюшват ритмично, придружени от странни гърлени звуци – ритуалните песни на победилите хора. Общата радост е помрачена само от мъката по загубения другар...

Приклекнали край огнището, мъжете разказват за страховитата битка и за подвига на загиналия ловец. А после един от тях – най-сръчният – започва да изписва по стената на окадената пещера образа на победения враг: безписмените хора изразяват почитта си пред страшния Бизон с вярата, че рисунката ще го омилостиви¹⁰.

Разказите се предават от човек на човек, обогатени и разкрасени с безброй привнесени детайли. Неусетно се ражда Митът за Могъщия Бизон и за подвига на победилите хора – предание за борбите и победите, за живота и смъртта на човеци-герои, пред които останалите се прекланят...

В древните общества и ранните каменни цивилизации животните, специфични за конкретния географски регион, започнали да се превръщат на свой ред в обект на особено почитание и обожествяване и в център на тези първи духовно-теософски системи. Животните били издигани в култ като тотеми, талисмани и живи духове на далечни

¹⁰Първите открити засега древни послания, създадени от човешка ръка, датират от епохата на палеолита. Целта на създаването им вероятно не е била свързана с общуването, а по-скоро с някакви обредни ритуали и магически заклинания, с вярата на примитивния човек, че изображенията от него предмети и животни му дават сила да властва над тях. Павел Николов (<http://xoomer.alice.it/pavelnik/Biblio/Lingvca/Grafika/Graf.htm>) подчертава, че древните визуални послания възникват във връзка с примитивното мислене на човека, който схваща знака като “«съпричастен» с означавания от него предмет. Връзката между този знак и вещта се мисли не като условна и отвлечена връзка на знака със значението, а като пълно единство, пълно тъждество”.

предшественици. Били възприемани като притежаващи магически и суперчовешки сили, имащи връзка с това, което човекът не виждал, а само усещал¹¹.

Митът разглежда човека в тясна връзка и единство с природата, в която древните хора търсят и откриват родословните си корени.

Митологичният разказ търси външното сходство между човека и света. Връзката между тях няма логично, причинно-следствено обяснение. Образът на света е общ и неговите явления не са анализирани. Те съжителстват в общо синкретично цяло. Твърде често са обединени странни, взаимно изключващи се детайли от необяснимия за човека природен разум. Той е неделим, винаги хармоничен, макар че обединява контрастите в реалната действителност. Те остават скрити за митологичните представи на човека. [...]. Митът формира универсално образно мислене, което обобщава видяното и почувстваното. Всичко се повтаря в природния кръговрат, изразен от раждането и смъртта, от деня и нощта. Затова и човекът, макар и приписал божествен произход на видяното в картината на света, повтаря чрез ритуалния жест на обряда отразения в съзнанието му цикличен кръговрат на природния разум. Той се оказва еднакъв с циклите на човешкия живот. Словото на митологичния разказ носи частица от божествената сила на природния разум¹².

2.2. Формиране на религиозно съзнание

За разлика от митовете, вярванията, изграждащи религиозното съзнание на човека, предполагат култ към определени божества, придружен от задължителни ритуали – жертвоприношения, церемонии, шествия, и др., които изискват да бъдат изградени специално пригодени за целта места – олтари, светилища, храмове, както и да бъдат подготвени лица, посветени в култа – жреци¹³.

2.2.1. Езически форми на митологично-религиозното светоусещане

Езическо е всяко религиозно вярване, почитащо многообразните форми и проявления на Природата. Езически са всички природни религии, които възникват спонтанно, без да са свързани с проповедническата, мисионерската или философско-доктриналната дейност на определени личности.

¹¹http://209.85.129.132/search?q=cache:NAbLgeP3eVEJ:prozrachno.hit.bg/eva.htm+%D0%BA%D1%83%D0%BB%D1%82+%D0%BA%D1%8A%D0%BC+%D0%BF%D1%80%D0%B8%D1%80%D0%BE%D0%B4%D0%B0%D1%82%D0%B0&hl=bg&ct=clnk&cd=5&gl=bg&lr=lang_bg.

¹²http://bg-pishtov.com/index.php?view=article&catid=55%3Adrugi&id=1004%3A2008-09-13-17-02-31&option=com_content&Itemid=53.

¹³cf [...] хората, създатели на митове или предаващи ги чрез слово, са обожествявани. Те имат особени, жречески функции. Произнасят слово с божествена същност, определят чрез свещенодействието на ритуала бъдещата посока за развитие на човешкия живот. Обществената им роля е свещена, а словото – сакрално. Така, в етапа на митологичното мислене, словото обвързва човека с божествения свят на хармоничния природен разум”. — http://bg-pishtov.com/index.php?view=article&catid=55%3Adrugi&id=1004%3A2008-09-13-17-02-31&option=com_content&Itemid=53.

В по-широк смисъл, езичеството включва и древногръцката теософия, а също и днес разпространените народностни религии като индуизъм, шинтоизъм и даоизъм, и вярванията на някои примитивни общности. [...]. Езическите религии имат силно изразен племенен характер – всяка една от тях е типична за определен народ и се различава от тези на другите народи, макар отделните вярвания да са съпоставими. Тези религии споделят една обща основа: те са политеистични, базирани са на определена митология, съставени са от множество отделни култове – към земята, към прадедите, към мъртвите, към фетиши, към фалоса, към природните сили и пр. [...]. Появата на езичеството съвпада с появата на самото религиозно мислене у първобитните хора и търпи непрекъснато развитие и обогатяване до момента на изместването му от универсалните религии¹⁴.

2.2.1.1. Култ към Богинята-Майка

В основата на култа към Богинята-Майка е залегнало общото за всички древни народи обожествяване на Природата.

Десетки хиляди изгреви и залези минавали и човешките общности се развивали и množели. Хората, бидейки такива емоционални същества, започнали да претворяват впечатленията си в рисуването и скулптурата. Наред с изкуството, развивали и практически умения и сечива, с които улеснявали житието си и разкривали нови пътища пред себе си. Природата, с нейните впечатляващи закономерности и обаятелна красота, не останала дълго незабелязана и хората започнали да интерпретират интуитивно с въображението си и да възхваляват всичко необяснимо, което ги заобикаляло. И така било поставено началото на култа към природата и природните елементи. И тъй като акта на раждането на живота оставял толкова ярък отпечатък в умовете на примитивния човек, така започнал и култа към майката, като съзидателния съд на живота. Символът на женското, като първичен източник и утроба на живота е заемало централно място в ритуалите и духовните възгледи на ранните общества и цивилизации. Природата била възприета като женска същност. Космосът – като утроба на всичко съществуващо в него. Женската фигура символизирила самия живот¹⁵.

Почитана в Мала Азия (Лидия, Витиния, Галатия), *Кибела* е фригийска богиня, олицетворяваща Майката-Земя. Наричат я още *Великата майка*, *Майка на боговете* и *на всичко живо на света*, *Майка на вечно възраждащата се Природа*. Кибела олицетворява природните сили, закриля планините, горите и зверовете.

¹⁴<http://bg.wikipedia.org/wiki/%D0%95%D0%B7%D0%B8%D1%87%D0%B5%D1%81%D1%82%D0%B2%D0%BE>. По данни от цитирания източник “В по-тесен смисъл думата *езичество* се използва като нарицателно за древната славянска религия. В българския език тя се развива от старославянското понятие *ieⁿзычство*, което значи „народна вяра, народна традиция“ (от *ieⁿзыкъ* – народ, племе)”.

¹⁵http://209.85.129.132/search?q=cache:NAbLgeP3eVEJ:prozrachno.hit.bg/eva.htm+%D0%BA%D1%83%D0%BB%D1%82+%D0%BA%D1%8A%D0%BC+%D0%BF%D1%80%D0%B8%D1%80%D0%BE%D0%B4%D0%B0%D1%82%D0%B0&hl=bg&ct=clnk&cd=5&gl=bg&lr=lang_bg.

Към средата на първото хилядолетие пр.н.е., чрез гръцките колонии в Мала Азия, култът на Кибела прониква и в Гърция, където богинята се отъждествява с Рея¹⁶.

Култът на Кибела (*Magna Mater*) е въведен в Рим през 204 г. пр.н.е., когато преместват от Фригия черния метеорит, който символизира богинята, и го поставят в Палатинския храм. В Рим Кибела се отъждествява с гръцката Рея и богинята на посевите и жътвата Опс¹⁷.

2.2.1.2. Анимизъм

Счита се, че *анимизмът* е присъщ на човечеството през най-ранните периоди от развитието му. С този термин изследователите обозначават комплекс от разнородни култове, свързани с вярата в духове – могъщи същества от отвъдното, влияещи върху природните сили и човека. Едуард Тейлър¹⁸ пръв употребява този термин, за да обозначи първобитната религия, която, по неговите думи, е създадена от «дивак-философ» в опитите му да разбере законите на битието.

Анимизмът е присъщ на племена и народи на ниско ниво на развитие, но същевременно е и основа на философията както при първобитните, така и при

¹⁶“Според някои тълкуватели името ѝ означава “земя”. Дъщеря на Уран и Гея, сестра и съпруга на Кронос и майка на олимпийските богове. Затова я отъждествяват с малоазиатската богиня Кибела – «великата майка на боговете»”. — <http://thedragons.free.bg/page10.html>.

¹⁷<http://bg.wikipedia.org/wiki/%D0%9A%D0%B8%D0%B1%D0%B5%D0%BB%D0%B0>.

¹⁸Както подчертава Ива Тодорова, “Едуард Бърнет Тейлър (Edward Burnett Tylor) е роден на 2 октомври 1832 г. в лондонското предградие Кембървил, в семейството на набожен индустриалец. [...] През 1855 г. по лекарско предписание Тейлър заминава на дълго пътешествие. По време на престоя си в Куба през 1856 г. той се запознава с богатия меценат Г. Кристи, който пробужда у него интерес към изучаване на древността. След завръщането си в Англия, Тейлър започва научни изследвания в областта на етнографията и антропологията. Първата си официална длъжност получава едва през 1883 г. като пазител на етнографския музей при Оксфордския университет. През 1884 г. е назначен за лектор по антропология в Оксфорд, а през 1886 г. става доцент в Абърдинския университет. През 1896 г. става първият професор в основаната тогава катедра по етнография (по онова време наречена катедра по антропология) в Оксфорд. Едуард Тейлър [...] умира през 1917 г. в Уелингтън. Основните му творби са: *Anahuac; or, Mexico and the Mexicans, Ancient and Modern* [“Анахуак, или Мексико и мексиканците, древни и съвременни” (1861)]; *Researches into the Early History of Mankind* [“Изследвания в областта на древната история на човечеството” (1865)]; *Primitive Culture: Researches into the Development of Mythology, Philosophy, Religion, Language, Art and Custom* [“Първобитната култура: изследвания върху развитието на митологията, философията, религията, езика, изкуството и обичаите” (1871)]; [...]. В трудовете си той се стреми да докаже, че всички народи и култури могат да бъдат разглеждани като непрекъснат и прогресивно развиващ се еволюционен ред. Тейлър става световно известен с концепцията си за анимистичния произход на религиите, според която в основата на всички религии стои първобитната представа за душата и духовната същност. Като използва огромния етнографски материал, с който разполага и който хармонично се вписва в неговата религиозна концепция, Тейлър извежда формулата: “анимизъм е минимумът на определението за религията”. Тази формула става предмет на многобройни дискусии, допринесли за развитието на науката за религията”. — <http://darkpoetry.cult.bg/ivatodorova/index.php?p=1&s=3&l=8>.

цивилизovanите народи. Вярването в духовни същества се открива в почти всички познати и изследвани примитивни общества.

Анимизмът, една част от който разглежда учението за душите, развивайки се във времето става обща философия на естествената религия. Дивакът населява с духове земята и небето. Те са само олицетворение на причината. [...] за причина на всички щастливи и нещастни събития, постигащи човечеството, както и многообразието на физическите прояви на външния свят, се признават същества, сходни с човешката душа – духовете. Техният произход (на душата и духовете) по същността си е еднакъв, независимо от поразителното разнообразие на техните сили и действия. В контекста на предишното, много от това, което е било тълкувано като първобитно, анимистично учение, в по-развитите култури преминава в “метафизичен” или “положителен” стадий на мисълта. Пътят на анимизма може да бъде проследен по следния начин: от нивото на примитивните общества до висшата култура – независимо от това, дали учението е било продължено и видоизменено във философия на религията, или пък се е изродило в обикновени преживелици, оцелели в народните суеверия¹⁹.

Сравнително добре проучени са анимистичните вярвания на представителите на народността айну. Предполага се, че в праисторически времена те са обитавали обширни територии – от Алпите, през Сибир, до Япония. Следи от айну се откриват при археологически разкопки на гробове от епохата Джоомон. Днес те са се слели с японците, които ги наричат “ебису”, “емису” или “Езо” (старото име на Хоккайдоо). Най-важното животно в религиозния пантеон на айну е мечката: при разкопки са открити кости от човешки скелети, примесени с кости и черепи на мечки, което свидетелства за траен религиозен *култ към мечката*, поради което някои учени са нарекли тази археологически доказана култура “Култура на мечката”.

2.2.1.3. Тотемизъм и шаманизъм

Религиозните вярвания, свързани с тотемизма често се асоциират с шаманизма. Тотемът обикновено е някакво животно или друга природна фигура²⁰.

¹⁹<http://darkpoetry.cult.bg/ivatodorova/index.php?p=1&s=3&l=8>.

²⁰“Установено е, че още в ранните стадии на развитие на човешките колективи е съществувала известна избирателност в ловната дейност и въпреки голямото разнообразие от животни, тя е била насочена към определени видове. Тъй като животът на всеки колектив е бил свързан с животни от определен вид, съществувало е разбиране, че човешкият колектив и свързаните с него животни са тъждествени едни с други и представляват едно цяло. С налагането на това виждане, думата, означаваща вида на животното, започва едновременно да означава и човешкият колектив и става негово изпълнение. Така възниква вярването, което в етнологията е известно като тотемизъм. В изкуството през Палеолита голямо място заемат изображенията на диви коне, бизони, змии и други зверове и птици. Предполага се, че това е свързано с развита вече митология с представи за небето, земята и природата”. — <http://slavici.blogspot.com/2008/02/82.html>.

Признаването на тотемното животно за член на човешкия колектив става с тържествен ритуал, придружен с танци. Централно място в този ритуал заема главата на животното, на която се отдават почести като към член на колектива. Най-важен момент от празника е ритуалното изяждане на животното и магическите обреди, целящи да се осигури размножаването на това животно²¹.

Шаманизмът поставя началото на индивидуалния подход в религиозните практики на древните хора: шаманите са първите професионални религиозни посредници между хората и съответните божества²².

От източниците, достигнали до нас, става ясно, че по това време възникват и първите служители на тези култове. Тогава се оформят техните функции и действия, които в онзи период били съвсем примитивни. Установено е, че най-древните служители на религиозните култове, и по-точно функциите им, са много примитивни. През матриархата организатори и изпълнители на обредите са най-опитните жени. Те са и пазителки на родовите обичаи и традиции. Счита се, че първите жреци са били жени-шамани и са били длъжни да извършват жертвоприношения и да се грижат за постоянното поддържане на огъня в дома. [...]. Все още не са точно установени функциите на първобитните шаманки. Предполага се, че в задълженията им е влизала грижа за огъня и опазване на обредите, свързани с култа към него. Освен това те се занимават с ръководенето на тотемните празници и обредите, свързани с раждане на дете, изготвянето на култови предмети, разпределянето на храна и др. За шаманките от палеолита и неолита не е имало обред на посвещаване. Шаманка е можела да стане всяка мъдра и опитна жена, познаваща традициите²³.

2.2.1.4. Пантеизъм и политеизъм

Древните хора обожествявали всеки аспект на битието, който ги впечатлявал и в който те се опитвали да вникнат по един или друг начин. Ето защо пантеизмът и политеизмът се свързват с

[...] вярата в много богове и заедно с това в божественото всеприсъствие – «Боговете са всичко и във всичко». По силата на този принцип всяка област или явление във вселената е подвластна на различно божество. Универсалната божествена енергия се проявява чрез четирите основни елемента – земя, въздух, вода и огън – поради което тя е особено концентрирана в някои физични материи и природни обекти. Такива са дървото, камъкът, водата и всяка субстанция - носител на живот. Съответно божията сила е съсредоточена в дървета и дървени идоли, камъни и каменни статуи, извори, огньове, почва, семена, кръв,

²¹<http://ggbit.info/forum/index.php?showtopic=21294>.

²²«Комплексът от вярвания от периода на Палеолита и Неолита не може да бъде определен като чисто шамански, но в него се зараждат първобитните извори на шаманизма, които придобиват важно значение при следващите етапи на развитие на религията, когато се създава патриархалнородовото общество». — <http://ggbit.info/forum/index.php?showtopic=21294>.

²³<http://ggbit.info/forum/index.php?showtopic=21294>.

детеродни и оплодителни човешки органи и пр., които често биват обожествявани, фетишизирани [...]. Пантеизмът стои в основата на фетишизма. Вярата, че боговете присъстват засилено в някои предмети и материи, обуславя почитането на идоли, дървета, камъни, и извори като носители на божията мощ, като част от божествената сила. Тя присъства и у човека, чиито живот, съзнание и душа са вдъхнати от божествата...²⁴

Като неразделна част от вътрешния живот на всеки човек, усещането за мистичното и свръхестественото се превръща в основа, върху която се създават цели пантеони божества и безброй свързани с тях легенди, които дават на човека жадуваното усещане за единение с недостижимата природа. Според М. Ростовцев²⁵,

Наблюденията над живота на природата и хората, спомените за катастрофи, преживени от човечеството, борбата на хората с природата, страданията им – всичко това в човешката фантазия вземало формата на цялостни разкази от живота на боговете и историята на отношенията им към човека, т.е. вземало формата на митове. Според социалното устройство на една или друга група от човечеството, според това дали в дадена група ръководно значение имат жени или мъже [...], главна роля още в най-старите митове играе или някое женско или някое мъжко божество, около което се разполагат всички останали, безкрайни по брой богове и богини.

Религиозните вярвания в Древен Египет обикновено се разглеждат като пример за политеистична организация. Независимо от това трябва да се има предвид, че в Египет божествеността е била едновременно множествена и единствена.

Повече от 700 на брой, египетските божества олицетворявали природните стихии, житейските събития, човешките стремежи и чувства. Боговете живеели в храмовете; древните египтяни ги почитали, като им отправяли молитви, танцували и им пеели, принасяли им храна и скъпи дарове.

В египетския пантеон виждаме тази зооморфология, която е преходът от примитивните тотемни и божества-животни в божествата с човешки облик. Специфичните представители на животинския свят в района на египетската цивилизация са представени в симбиоза с човека и божествата са полухора-полуживотни²⁶.

²⁴<http://www.sibir.bg/index.php?page=displayTopic&id=2443&tid=23842>.

²⁵http://209.85.129.132/search?q=cache:I6pVtvK_LjYJ:www.chitanka.info:82/lib/text/5383/12+%D0%BF%D0%BE%D0%BB%D0%B8%D1%82%D0%B5%D0%B8%D0%B7%D1%8A%D0%BC&hl=bg&ct=clnk&cd=47&gl=bg&lr=lang_bg.

²⁶<http://prozrachno.hit.bg/satori.htm>. В историята на Египет божествата приемат човешки образ твърде късно; отначало всички богове били представяни в образ на някакво животно: Баст – котка, Анубис – чакал, Ра – сокол и т.н. По времето на Новото царство обаче египетските богове вече били с ясно изразени човешки черти.

2.2.1.5. Божествен монархизъм

Постепенно религиозният политеизъм прераства в добре изразено единовластие всред боговете: обособява се едно върховно божество, което налага волята си над останалите.

Създава се нещо като енотеизъм, т.е. първенство на един бог; енотеизмът лесно се примирява с политеизма, но е още далеч от идеята за един бог, изключващ всички други (единобожие, монотеизъм)²⁷.

3. Универсални (наднационални) монотеистични религиозно-философски системи

3.1. Зороастризм

Зороастризмът²⁸ е първата монотеистична религия след опита на Ехнатон около 700 години по-рано, когато наложеният от него монотеизъм се провалил.

Египетската духовна система може да се счита като повратната точка в колективните религиозни възгледи на човечеството, тъй като не само се утвърждава образът на божеството с човешки облик, но именно тук се случва нещо уникално във вселената на човешкия ум, нещо ново и неприлагано дотогава – идеята за монотеистична вселена. За пръв път множеството богове били заменени от един-единствен върховен бог, владетел и покровител на всичко съществуващо. Монотеизмът на Ехнатон може да бъде разглеждан и като вид възвишена манифестация на божествения му егоцентризм, тъй като, заменяйки старата армада божества с Атон-единствений, Фараонът провъзгласява себе си за единствен жрец и връзка между божеството и народа, което ефективно го превръщало в обект на молитви, песнопения и възхваления. [...]. Тази първа проява на единния светоглед не просъществувала дълго, тъй като внезапната ѝ поява шокирала хората и те не могли да я приемат²⁹.

Основан от пророка Заратустра³⁰, зороастризмът е древна традиционна религия на вярващите в Ахура Мазда (“Мъдрият Бог”), които наричат себе си “маздаяснийци” – наименованието се среща често в свещената книга “Авеста”.

²⁷ М. Ростовцев, *цит. съч.*

²⁸ В европейска среда религията става известна като “зороастризм” по гърцизираната форма на името на пророка Зороастър.

²⁹ <http://prozrachno.hit.bg/satori.htm>.

³⁰ “Името на пророка, който става исторически основател на религията, означава най-вероятно “богат на древни камили” (според общата символика камилите са тези, които превеждат през пустинни земи като през място на изпитания, а според Авеста летящи камили пазят Дома на песнопенията (рая). В гръцкия език името се трансформира в Зороастър (“Златна звезда”), откъдето става популярно в европейската духовна среда названието на религията зороастризм. Заратустра [...] е живял вероятно около 17 века пр. Хр.” — <http://images.google.bg/imgres?imgurl=http://religiology.org/image.php%3Fid%3D233&imgrefurl=http://religiology.org/index.php%3Fpage%3D118&h=280&w=226&sz=10&hl=bg&start=1&um=1&usq=kfINjI0XNAx5ANPtOz6ZQIywd4U=&tbnid=qjTUCjIVyGeODM:&tbnh=114&tbnw=92&prev=/images%3Fq%3D>

Мери Бойс, утвърден изследовател на зороастризма, посочва две възможни датировки – между 1500 и 1200 в. пр. Хр., както и между 1400 и 1000 г. пр. Хр. Джон Хинелс, друг авторитетен изследовател на тази религия, смята, че пророк Заратустра живее през 1400 г. пр. Хр. От VI в. пр. Хр. религията на неговите последователи става добре известна и извън иранските земи, предимно чрез свидетелства на древногръцки автори, но дотогава тя очевидно има вече достатъчно дълга история³¹.

Заратустра установява религиозната общност в областта Бактрия. Първоначално зороастризмът се разпространява главно в източното Иранско плато и в някои райони на Средна Азия. Постепенно новата доктрина се прехвърля в западноиранските земи. По всичко личи, че зороастризмът не е бил особено популярен в Мидийското царство, нито е бил официално приет по времето на ранните представители на Ахеменидската династия в Персия. Новата религия се утвърждава в Персия от Кир II Велики (585–529 г. пр.н.е.); по времето на Дарий I (управлявал от 549 до 486/485 г. пр.н.е.) зороастризмът става официална религия.

През VII в. Арабският халифат завзема Персия. Арабите унищожават голяма част от свещените книги и изтласкват зороастризма от официалния религиозен живот на Иран. От X в. започва разселение на зороастрийците към Индия. Заселили се около Бомбай, те съществуват и днес като най-многобройната зороастрийска общност. Привържениците на зороастризма в Индия се самоназовават “парси” (персийци).

По характера си тази религия е универсалистка с оглед на съдържателните критерии, които ни позволяват да определим една религия като световна – откровението е дадено за всички и към религиозната цел са призовани всички, независимо от народност, етнос, раса, език и т. н. И при все че в този аспект принципите ѝ не се променят, разпространението на религията постепенно се ограничава и религиозната община се затваря, предимно в резултат на историческите катаклизми в земите на Персия (Иран). В сравнение с други традиционни религии изповядващите богатата религия на Ахура Мазда са немногочислени, но това не накърнява нейния универсализъм. Религията оказва съществено влияние върху юдаизма, християнството и исляма. В наши дни тя се възражда, активизира се дейността по превеждане и тълкуване на Авеста и корпуса от литература, съставляващ преданието, както и разработването на собствено теологичната проблематика³².

<http://religiology.org/index.php?page=117>.
<http://religiology.org/index.php?subj=20>.

³¹

³²

3.2. Будизъм

Будизмът възниква в североизточна Индия през V в. пр.н.е. Утвърждава се като световна религия, в която благородството (арийството) продължава да се почита като идеал, но не се обвързва с националната традиция и се тълкува в смисъл, различен от този, който налага индуизмът³³. През онази епоха в страната са разпространени две традиционните религии – брахманизмът³⁴ и джайнизмът³⁵.

В основата на будизма са залегнали философските схващания, разпространени първоначално от индийския принц Сидхарта Гаутама, по-известен като “Буда Шакямуни” (“Буддха”). По принцип будизмът³⁶ е нетеистично учение:

³³“Индуизъм е название, с което се обозначават индийските традиционни вярвания, идеи и култови практики, зародили се между 1700 и 1500 г. пр. Хр. и оформили се в класическата си форма от около VI в. нататък. Обичайно е терминът хинду дхарма или приетият в европейска среда термин индуизъм да се прилагат към класическата форма на религията. А тя е във вътрешна приемственост с древните ведически вярвания и култ и, разбира се, с брахманската религия, определяна като предкласически индуизъм. Най-древните носители на тази религиозна традиция са индоевропейци, по-конкретно индоарийци – дошли от север номади, които след отделянето си от ираноарийците се заселват в земите на Индия, по долината на р. Инд. Поглъщайки установената по тези места тогава градска култура, те полагат началото на ведическата традиция, върху която се гради религиозната култура, обозначаваема днес с понятието индуизъм. Названието произхожда от персийското инду (индус), както са били наричани населяващите долината на р. Инд. Предполага се, че така са именувани за първи път религиозните индийци от мюсюлмани (през XII в.), за да бъдат разграничени от носителите на исляма. По същество индуизмът не е консолидиран в единна религиозна общност и няма единни догматични принципи; в своята история той осезателно променя облика си, а религиозните групи са били и остават бързо множество. Индуизмът остава днес преобладаващата религиозна ориентация на живеещите в Индия и традиционната национална религия на индийците. Разпространен е също в Пакистан и Бангладеш; индуисти преобладават на индонезийския остров Бали; значително присъствие имат и в Шри Ланка, Афганистан, Индонезия, в райони на югоизточна Азия. Общо изповядващите индуизъм са около 900 млн.” — <http://religiology.org/index.php?subj=6>.

³⁴“Древноиндийска религия, възникнала в началото на I хилядолетие пр. Хр. като по-нататъшно развитие на ведическата религия. Главни богове в брахманизма са Брахма, Вишну и Шива (божествена триада). За брахманизма са характерни сложният ритуал, строгата обрядност, аскетизмът, които се разглеждат като средства, осигуряващи по закона на кармата най-доброто съществуване и превъплъщение на душата (сансара). Отстъпва място на будизма и джайнизма. Възроден под формата на индуизъм”. — http://www.pcbuy.hit.bg/rechnik/iztochni_religii_text.htm.

³⁵“Джайнизмът възниква и се развива като интелектуална форма на религиозен протест срещу брахманската религия и обрядност, срещу жертвоприношенията на животни, срещу несправедливостите на съсловно-кастовата система. Основната етическа доктрина на джайнизма е учението за ахинса. Ахинса е един от четирите морални принципа, лежащи в основата на джайнисткото учение – *ахинса* (ненасилие), *сатя* (правдивост на мисълта и речта), *астейя* (забрана за присвояване или кражба) и *апариграха* (аскетизъм). Според главния принцип *ахинса* животът на хората и животните е форма на съществуване на душата, постоянно преселваща се от една телесна обвивка в друга. Ето защо насилието или убийството може да нанесе вреда на душата като разруши вместилището ѝ. [...]. Душа притежават всички предмети в живата и неживата природа. Навсякъде и винаги душите съжителстват с *карма* – тънка, невидима за човешкото око материя, която прилепва към душата в резултат на всяка нейна дейност. [...]. Джайнистите имат удивително разработена научна философия за създаването на света. Според тях, светът не е бил създаден от никого и, поради това, никой не може да обясни причината за сътворението му. Светът е несъздаден, вечен и материален, и съществува като непрекъснат процес на изменения, обусловени от различните варианти на взаимодействие и комбиниране между най-дребните частици на материята пудгала, наречени *ану* (атоми) и *скандха* (молекули)”. — <http://www.viewfromthetop.net/article.php?ID=50>.

³⁶“Разпространението на будизма е способствало за създаването на синкретични (*сборни*) културни комплекси, съвкупността им образува т.нар. будистка култура. [...] Характерна особеност на будизма е

[...] Буда не е бог, нито пророк. Буда е титла, която на древните езици пали и санскрит означава “пробуден”. В будизма всеки човек, който се е пробудил от “съня на незнанието” чрез директна реализация на истинската природа на реналността, се нарича Буда. Сидхартата Гаутама е само един от многото буди и в будизма терминът се използва не само за историческия персонаж, но и за всяка личност, която е постигнала същата реализация [...]. В такъв смисъл будизмът е практично учение, което се стреми да бъде по-близо до науката със своите методи и обосновки, отколкото до религията³⁷.

Будистката литература е изключително богата. Към нея принадлежат съчинения, написани на различни езици: пали³⁸, санскрит, сингалски (сингалезки)³⁹, бирмански, кхмерски⁴⁰, китайски, японски и тибетски.

Постепенно будизмът се разпространява в Средна Азия, Тибет⁴¹, Шри Ланка, Югоизточна Азия и в далекоизточните страни – Китай⁴², Монголия, Тайланд,

неговата етико-практическа насоченост. От самото начало той се е обявил против значението на външните форми на религиозния живот, и преди всичко против ритуализма, но и против абстрактно-догматическите търсения, свойствени на брахмано-ведическата традиция. Като централен е бил издигнат проблемът с битието на личността”. —<http://religiology.org/index.php?subj=8>.

³⁷ <http://bg.wikipedia.org/wiki/%D0%91%D1%83%D0%B4%D0%B8%D0%B7%D1%8A%D0%BC>.

³⁸ От две хилядолетия насам пали е мъртъв език. На него са писани свещените книги на будисткия клон Тхеравада (хинаяна). Дълги години се запазва като език на духовната дейност, философията и екзегетиката (богословска дисциплина, която се занимава с тълкуването на Священото Писание) в Индия и Шри Ланка. Вж. <http://bg.wikipedia.org/wiki/%D0%9F%D0%B0%D0%BB%D0%B8>.

³⁹ Език, който се говори на остров Цейлон (днес Шри Ланка).

⁴⁰ Език, който се говори от около 8 милиона души в Камбоджа, Виетнам и Тайланд.

⁴¹ Т.нар. “тибетски будизъм” или “ламаизъм” се разпространява в Тибет през VII в. и оказва огромно въздействие върху тибетската раса, като “постепенно се просмуква в тибетската история, политика, икономика, култура, отношението между хората, техните навици и обичаи, и се превръща в най-широко почитаната религия сред тибетците”. Вж. <http://www.ohi.hit.bg/budizum.htm>.

⁴² Според Евгений Торчинов (<http://buddha.eurasia.bg/content/view/10/4/>) “Проникването на будизма в Китай и формирането на собствена китайска будистка традиция е най-яръкят в историята на китайската култура пример за межкултурно взаимодействие преди настъпването на Новото време и началото на интензивните контакти между Китай и Запада. Освен това китайският будизъм, станал по същество своеобразен продукт от синтеза на китайската и индийската култура, се разпространява от Китай във всички страни от Далечния Изток (Корея, Япония, Виетнам), носейки със себе си не само китайското йероглифно писмо, но и такива аспекти от китайската култура, които нямат непосредствено отношение към самия будизъм.

По този начин точно разпространението на будизма “отвъд пределите на четирите морета” оказва решаващо въздействие върху цивилизационния процес и в крайна сметка върху формирането на далекоизточния историко-културен регион. Но още по-важно е да се подчертае, че в лицето на будизма Китай за първи път се сблъсква с един мироглед, който му е принципно чужд по основните си характеристики и ценностни ориентации. В резултат от този изключително сложен многовековен процес на културна адаптация будизмът не само успява веднъж-завинаги да се впише в китайското общество, но и до голяма степен да трансформира редица важни аспекти от китайския мироглед. Във всеки случай той донася със себе си принципно нова културна информация, която китайската култура усвоява, приспособява и преработва в продължение на хилядолетие; плод на това усвояване и на извършвания се културен синтез до голяма степен става неоконфуцианството. Разбира се, и самият будизъм претърпява огромни промени в хода на този процес, като всъщност се превръща в особена будистка конфесия в рамките на махаянската традиция. Затова процесът на оформяне на будистката традиция в Китай напълно обосновано се нарича процес на “китаизиране на будизма” (*чжунгохуа*). Нещо повече, съвсем естествено е да се допусне, че будизмът като единичен представител на цялостната индийска културна традиция не е можел да бъде равен по сила на колоса на китайската

Бирма (днес Мианмар), Виетнам, Непал, Корея и Япония⁴³. Съвременният будизъм е една от големите световни религии (изповядват го около 380 млн. души по цял свят). Напоследък привлича все повече последователи в различни европейски страни и в САЩ.

3.3. Конфуцианство

Конфуцианството, възникнало в Китай през VI–V в. пр.н.е., е дълбоко вкоренена духовна философска традиция и религия, която до голяма степен определя спецификата на китайската култура в цялата ѝ история. Във връзка с развитието на религиозните идеи в Китай, Антоанета Николова⁴⁴ посочва следното:

Китайската философия се образува в рамките на съвършено оригинална и уникална култура, имаща минимум контакт с други духовни традиции. Най-значим и подобен контакт е запознанството с Будизма в I век. Будизмът си взаимодейства с наличните в Китай философски и религиозни идеи и се формира по нов начин, като т.нар. Китайски Будизъм. Характеризира се с голяма затвореност и склонност да преобразува идващите отвън идеи по свой собствен специфичен начин. [...]. В китайската цивилизация могат да се обособят две основни културни традиции, които са противоположни и са свързани с две основни тенденции в развитието на китайската философия. Двете традиции дават начало на двете най-влиятелни философски школи в Китай: Конфуцианство и Даоизъм. И двете традиции имат достатъчно общи моменти, обединяващи ги в това, което можем да наречем китайска философия. Най-общото характерно за нея е свързано със спецификата на китайския преход от мит към логос. Той не се осъществява докрай. Китайската философия е свързана тясно с мита и се базира на него. Тя изхожда от идеите на мита и ги доразвива, без по същество да излезе от рамките им. [...]. Особено е мястото на религията в рамките на китайската култура. Религията играе значима роля, но възприемането за религия обикновено са преди всичко философски и етически учения. В Китай философията играе основна роля и нейното място е сравнимо с това, което заема религията в други култури. Всеки образован човек в Китай е получил образование, базиращо се върху основните идеи на Конфуцианството. То

цивилизация, която започва своето развитие цели две хилядолетия преди началото на рецепцията на будизма, и затова е била подложена на по-голяма трансформация от самата китайска култура”.

⁴³В Япония будизмът се назовава с термина “буке”. Й. Тубелевич (*цит. съч.*: 11) посочва следното във връзка с японския будизъм: “Богатата японска митология вероятно дължи синкретизма си най-вече на будизма. Да не забравяме обаче, че във вида, в който достигнал до архипелага, той носел в себе си елементите на хиндуизма и тантризма, а също и някои придобити “по пътя” философски мотиви и магически практики, свързани с даоизма и подплатени с китайската дуалистична концепция”. И малко по-нататък (*нак там*: 17–18): “Синкретичната митология охотно свързала шинтоистките божества с героите на будисткия пантеон. Старите ками били признати за буди и обратното – буда били възприемани като шинтоистки божества. [...] Независимо от различните съдби на многобройните будистки школи в Япония, процесът на взаимодействие между будизма и шинтоизма продължава без прекъсване...”.

⁴⁴http://philosophy.log.bg/article.php?article_id=10648.

се доближава до религиите, особено ритуалът, но по същество е етическо учение и може да се определи като философска система – Европейизъм, възприемащ китайските учения преди всичко като религиозни и причината е обвързаността с определени практики и ритуали и практическата насоченост на ученията, които се стремят не да дадат обяснения на света и човека, а да възпитат определени морални качества. Основен въпрос на китайската философия е въпрос на етиката – какво трябва да е мястото на човека в света?

Традиционалността определя облика на конфуцианството още от самото му зараждане. Всъщност с философските си схващания Конфуций [Кун Фу-дзъ (551–479 г. пр.н.е.)] реформира съществуващите възгледи и норми на ритуален живот, изградени въз основа на древни принципи, като по този начин се налага традиция, определяща насоките на развитието на китайското общество.

Ученик на Лао Дзъ, китайският мислител и философ Конфуций, известен още като *Кун фу цзъ*, *Кун цзъ*, *Кун Цю*, *Кун Чжун*, е една от най-влиятелните личности в китайската история и религия. Приживе бил признат като “учител на десет хиляди поколения”.

Учението на Конфуций се основава на патерналистката концепция за държавата, където владетелят е *pater familias* “баща на семейството”. Конфуций приема, че държавата е едно голямо сплотено семейство. Членовете на държавата свързани един с друг така здраво и многостранно, както и членовете на семейството, където всичко се гради на уважението, предаността, доверието и отговорността на един към друг. На основата на традицията той извежда и нормите на авторитета като основа на нормативността в държавата. Конфуций определя пет вида отношения между хората: между баща и син; между мъж и жена; между братя; между различни семейства; между владетеля и поданиците. Във всички тези отношения е налице подчинението на по-нископоставения към по-високопоставения⁴⁵.

Заедно с привържениците на даоизма⁴⁶ (около 20 млн. души), конфуцианците наброяват около 394 млн.. Тази философско-религиозна концепция се е

⁴⁵<http://bg.wikipedia.org/wiki/%D0%9A%D0%BE%D0%BD%D1%84%D1%83%D1%86%D0%B8%D0%B9>. „Предшественици на конфуцианците са произлизали от потомствени чиновнически семейства, които в случай на загубване на официалната длъжност са ставали скитащи учители. Тези хора зарабатвали хляба си с преподаването на древните книги, станали впоследствие част от Тринадесетокнижието: Шацзин, Шуцзин, Лицзи, а също и загубената по-късно Юецзин (Книга за музиката)”.

—<http://bg.wikipedia.org/wiki/%D0%9A%D0%BE%D0%BD%D1%84%D1%83%D1%86%D0%B8%D0%B0%D0%BD%D1%81%D1%82%D0%B2%D0%BE>.

⁴⁶ Даоизмът е духовна традиция, в която религията на Дао открива основанията си в мистичната философия на Дао. Даоската религиозна традиция нарича себе си Дао дзяо (учение за Дао), като се саморазличава от анимизма и фолклорната религиозност (шън дзяо), както и, след проникването на будизма в Китай, от Фо дзяо (будестното учение)”. —<http://religiology.org/index.php?subj=3>. Според Л. Занев, “Основа на учението Дао е трудът на китайският философ Лао Дъ Дзин “Дао дъ Дзин”. Мирозданието, според даосизма, съществува за сметка на неизяснимото Дао (пътят), движещо и управляващо всичко. Да спазваш и следваш законите на Дао – това е пътят на живота и блаженството.

разпространила най-напред в Китай, Корея, Тайван, Виетнам, но е оказала силно влияние и върху японската религиозна култура.

3.4. Християнство

Християнството възниква в Палестина в началото на новата ера (около 30 г. н.е.) като подразделение на юдаизма, с който споделя част от свещените си текстове и най-вече еврейската Библия («Вехтия завет»).

Благодарение на дейността на апостол Павел християнството се разпространява бързо както в Палестина, така и в северна Африка, Мала Азия, Близкия Изток и европейските земи на Римската империя⁴⁷.

Християнството е най-голямата монотеистична религия: по данни от 2001 г. тя има близо 2,1 млрд. последователи. Наименованието на религията се свързва с името на нейния основател Иисус Христос: християните вярват, че именно той е Месията и поради това го наричат «Иисус Христос» (от старогр. «Спасител» и «Помазанник»).

Съществуват различни християнски учения (доктрини): на запад ги наричат *деноминации*, а на изток – *изповедания* или *конфесии*. Класифицират се въз основа на различни традиции, свързани с исторически прилики и отлики. От гледна точка на историческото си развитие християнството се дели условно на няколко основни направления:

- *Римокатолицизъм*. Главен представител на това течение е Римокатолическата западна църква, която си служи с обред на латински език. Към римокатолицизма се числят и старокатолиците, които са се откъснали от римския папа поради доктринални различия.
- *Православие*. Към това направление принадлежат повече от 300 млн. вярващи⁴⁸.

Практичните китайци разбират даосизма като изучаване на законите на природата и мирозданието”. — http://209.85.135.104/search?q=cache:X1aZCXqaTL4J:www.bukvite.com/poem.php%3Fdocid%3D47101+%D0%B4%D0%B0%D0%BE%D1%81%D0%B8%D0%B7%D1%8A%D0%BC&hl=bg&ct=cInk&cd=30&gl=bg&lr=lang_bg.

⁴⁷Римляните преследват християните до налагането на християнството като имперска религия наравно с езичеството.

⁴⁸“Православие или рядко *ортодоксия* (от гръцки: *ορθοδοξία* (*ορθοδοξία*), *ορθός* – прав, правилен, и *δόξα* – слава) е едно от трите най-разпространени вероизповедания на християнството [...]. Масово е разпространено в Беларус, България, Гърция, Грузия, Етиопия, Молдова, Румъния, Русия, Сърбия и Украйна, многочислени православни общности има в някои страни от Близкия изток, както и в Западна Европа, Северна Америка и Австралия... Първоначално терминът православие възниква като обозначение на “правилното” учение на Църквата, утвърдено на съответните Вселенски или поместни

- *Протестанство*. Съставено е от множество групи, най-разпространените сред които са: а) *англикани*, които осъществяват прехода между католицизма и традиционното протестанство; б) *лутерани*; в) *баптисти*; г) *методисти*; д) *адвентисти от седмия ден* и др. Поради посоченото многообразие е невъзможно да се посочи точният брой на вярващите протестанти. Все пак едно е сигурно: след римокатолицизма, протестантизмът е второто по големина направление по брой членове в световен мащаб.

Освен горепосочените три основни направления съществуват и други, по-малки, сред които се открояват *Ориенталските православни църкви*⁴⁹, чиито представители са коптите, яковитите и арменците, и *Асирийската източна църква*, представена от *несторианите*⁵⁰.

събори. Едва след Великата схизма (разкола между Западната и Източната църква – 1054 година) започва да се употребява като самоназвание на гравитиращите около Константинопол християнски общности. Трябва да се отбележи, че Католическата църква, както и всяка една от древните църкви, също определя себе си като “православна”, респективно Православната църква нарича себе си “вселенска”, т.е. католическа. Така като самоназвание възникват понятията *Католицизъм* и *Православие*, а от тях, с цел допълнително уточняване – произлизат “Римокатолицизъм” и “Източно православие” [...]. Основните различия между православие и католицизма произлизат от времето на политическите спорове между християнския Запад и християнския Изток. Формален повод за разделянето на двете най-големи за времето си църковни общности става т.нар. спор около “филиокве” (на латински *Filioque* – *от Сина*). В западната църква с течение на вековете става все по-популярно нововъведението към Символа на вярата на тази дума, с която се обозначава, че Светият Дух изхожда не само от Бог Отец, но и от Бог Син”.
—<http://bg.wikipedia.org/wiki/%D0%9F%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%BE%D1%81%D0%BB%D0%B0%D0%B2%D0%B8%D0%B5>.

⁴⁹“Монофизитството (от гр. *μονή φύσις* – “една природа”) е християнска ерес, проповядвана първоначално от цариградския монах Евтихий (378 - ок. 454 г.), ученик на патриарх Кирил Александрийски. Добило впоследствие голямо разпространение в Палестина, Сирия и особено в Египет. Монофизитите проповядвали, че Господ Исус Христос имал само една природа - божествена (а не две – Божествена и човешка природи). Те вярвали, че Исус, Божият Син, приел човешка природа, но тя после била погълната от Неговата Божественост, и затова природата на Христа е божествена; въпреки, че притежавало някои човешки свойства, тялото Му било привидно човешко. Монофизитството се оформило като самостоятелно течение веднага след Константинополския събор от 381 година. В Църквата тогава възникнали две противоположни направления: едното от тях подчертавало човечеството на Христа и Неговата подчиненост на Отца, другото подчертавало божествеността на Христа и Неговото равенство с Отца. [...]. Монофизитската ерес била осъдена на Четвъртия вселенски събор в Халкидон (451 г.). [...]. Въпреки това монофизитството се съхранило в Коптската, Арменската и Яковитската (Jacobite) църкви”.
—<http://www.pravoslavieto.com/inoverie/eresi/monofizitstvo.htm>.

⁵⁰“Несторианството възниква като реакция срещу арианството [учение, осъдено на Първия вселенски събор в Никея през 321 г.: б. а.] и изтъква предимно Божественото достойнство на Словото. Поради това несторианите възприемат историческия Исус като обикновен човек, който само по мистичен начин е свързан с Второто лице на Светата Троица. В тази връзка те наричат Дева Мария (чиято девственост не подлагат на съмнение) “*човекородица*”. При отхвърлянето на несторианското учение като ерес, възниква и понятието *Богородица*. Така Третият вселенски събор в Ефес (431 г.) за първи път фиксира догматично култа към майката на Христос”.
—<http://bg.wikipedia.org/wiki/%D0%9F%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%BE%D1%81%D0%BB%D0%B0%D0%B2%D0%B8%D0%B5>.

3.5. Манихейство

Манихейството е синкретично религиозно движение, наречено така по името на основателя си Манес [Мани (216/217–277)], който вероятно произхожда от Вавилония. Мани се самообявява за Божи пратеник и избира ролята на Месия. Първоначално манихейството е нова религия, която няма нищо общо с християнството. Появява се в средата на III в. в Персия и се разпространява от Рим до Китай. По-късно в него се прокрадват понятия, заимствани от християнството, но тълкувани по съвсем различен начин и в съвсем друг смисъл.

В основата на манихейството е залегнал дуализмът. Манихеите отричат материалния свят и признават две противоборстващи начала (царства): царството на светлината и царството на тъмнината, на доброто и на злото, на духа и на материята, на Бога и на Дявола. Привържениците на тази религия вярват, че борбата на тези две царства ще завърши апокалиптично, че материята ще загине, но духът ще бъде освободен.

По своята същност манихейството е по-близо до гностицизма⁵¹, отколкото до християнството. Някои изследователи считат, че манихейството съдържа белези на зороастризм с елементи на вавилонските религии, християнската идея за Месията и аскетизъм, повлиян от будизма⁵².

Има множество хипотези за възможните влияния върху възгледите на Мани. Той се опитва да съчетае представи от гностични апокалиптични текстове и евангелия с еретичния за зороастрийците зурванизм, с някои възгледи на мидийските маги, на християнството, будизма, юдаизма. Към тях примесва гностични постановки на различни автори (в сходен вид възгледи за две начала, Светлина и Мрак, и съответните им интерпретации, се откриват у сирийския гностик Бардезан, чиито съчинения, смята се, Мани е познавал), се митски езически вярвания, халдейска астрология⁵³.

⁵¹“Гностицизм (гр.: γνῶσις gnōsis, 'знание, познание, наука') се отнася до разнообразно, синкретично религиозно движение, съдържащо различни вярвания. Гностици е прието да се наричат представителите на религиозни течения, опитващи се да съчетаят евангелието с източно-елинистичната теософия, окултизма и митологията. Разцветът на гностицизма е през II–III в., но влиянието му е по-продължително”.

—<http://bg.wikipedia.org/wiki/%D0%93%D0%BD%D0%BE%D1%81%D1%82%D0%B8%D1%86%D0%B8%D0%B7%D1%8A%D0%BC>.

⁵²Влиянието на манихейството се дължи не толкова на задълбочените философски постановки, колкото на личния чар на неговия основател и на активното му мисионерство. В началото мнозина го възприемат наистина като пророк. По-късно обаче е обявен за еретик както в християнските, така и в зороастрийските среди. Осъден е и умира в затвора.

⁵³<http://religiology.org/index.php?page=209>.

Съчиненията на Мани са девет: “Шабурадан” («Книга, посветена на Шапур»), написана на средноперсийски език; на арамейски език са писани съчиненията “Живото Евангелие”, “Съкровищница на Живота”, “Тайни”, “Предания”, “Образ”, “Исполини” (интерпретация на библейския текст за древните хора-исполини), “Послания”. Мани е автор и на псалми и молитви; бил изящен художник и сам илюстрирал текстовете си.

3.6. Ислям

Ислямът възниква през VI в. на Арабския полуостров и се свързва с дейността на пророка Мохамед (Мухаммад). Названието на тази религия произхожда от триконсонантният корен *СЛМ*⁵⁴ и се тълкува като покорство и послушание спрямо Аллах.

Според мюсюлманите, религията е дадена чрез Откровение от Аллах, получено от пророка Мохамед. Отдавайки се на религиозни разсъждения за същността на Бога, Мохамед създал религия и я нарекъл “Ислям” (“подчинение на бога”) – простичък култ, без първосвещеници и религиозна йерархия. По времето на основателя си тази религия била преди всичко политическата обединителна сила. Принципите на Исляма залегнали в Корана (al-Qur`án⁵⁵) – свещената книга на мюсюлманите.

Със сигурност е известна годината на раждането на исляма – 622 г. н.е. [...] Ако някой ясновидец в момента на раждането на Мохамед беше казал, че само след няколко десетилетия почти напълно неграмотните араби ще станат сплотен и могъщ народ, с бързо развиваща се наука и култура, никой не би повярвал. Защото на целия Арабски полуостров по това време не е имало стабилна и независима държава. На пръв поглед никой и нищо не би могло да превърне скитническите номадски племена в единен народ, който да окаже огромно влияние върху световната култура и развитието на земната цивилизация.

[...] Мохамед не си е поставял за цел създаването на нова религия. Той взел от юдаизма и християнството онова, което не противоречи, според него, на идеята на единния Бог. Макар че Мохамед е променил много юдейски ритуали, към които по-рано се придържали

⁵⁴От същия корен произхожда и названието на носителите на тази религия – мюсюлмани, както и думата *салам* (мир), вградена в обичайния мюсюлмански поздрав.

⁵⁵Името “Коран” произлиза от арабския корен *qara`a*, който означава “чета”, “рецитирам”, а също и “книга”. Свещената книга е известна също с наименованията “Alkitab” (“Книгата”), “Furquan” (“освобождение”, “спасение”), “Kitab-ullah” (“Божия книга”), “Al-tanzil” (“Просветлението”). Изградена е от 14 сури (глави), като някои от тях (напр. “Генезис”), са доста обширни, а други съдържат само по няколко изречения. Според Цветан Теофанов (<http://www.subtle-bg.com/Subtle/Public/P0003/Public01.html>) “За мюсюлманите Коранът е живото слово на Аллах. Според правоверните тази книга не само съдържа вечната Истина, но и се явява най-съвършеното, литературно произведение. Коранът е неподражаем. Традициите повеляват да не се посяга на тази догма”.

мюсюлманите, той не проявява враждебност към основите на религията, а само към нейните първосвещеници, които изопачили истинското знание и го използвали за своя изгода и удобство⁵⁶.

Мохамед умира на 8 юни 632 г. След смъртта му, вярващите създали халифатите: халифите бил директните наследници на Мохамед и на Аллах на земята.

По спецификата на веровете си принципи ислямът е строго монотеистична религия, утвърдила се в средата на предишни различни племенни вярвания на арабите. По характера на религиозната цел и принципи на формиране на религиозната община той има универсалистки, наднационален характер и, като се отчита и степента на разпространението му, се приема за световна религия, най-младата по време на възникването си⁵⁷.

Ислям изповядват около 1,3 млрд. души, т.е. почти всички, чийто роден език е свещеният за мюсюлманите арабски език; мюсюлмани са и повечето хора, говорещи тюркски езици и пахлави. По-голямата част от мюсюлманите живеят в Югозападна Азия (Саудитска Арабия, Турция, Сирия, Йордания, Йемен и др.), в северноафриканските страни и в някои европейски райони.

В повечето страни ислямът е разпространен под формата на суннизъм. Типични в това отношение са Саудитска Арабия и Турция, където 99% от всички вярващи изповядват тази разновидност на исляма.

Суннити (от арабски قنسل لہا, *Ахл ас суна* или хора на сунната) са най-многобройните последователи на едно от двете направления в исляма. За разлика от шиитите, суннитите не признават възможността за посредничество между Бога и хората след смъртта на Пророка Мохамед. [...]. Също така има значителни различия в принципите на решаване на юридически въпроси, в характера на празниците, в отношението към другOVERците, в молитвите и др.

[...]. Като направление в исляма суннизмът се оформя през XV в. по време на противоборството със шиизма, но и до ден днешен този термин не е добил широко разпространение и конкретно съдържание, за разлика от термина “шиизъм”⁵⁸.

Шиитите преобладават в Иран – около 91%, в Ирак – 62%, в Бахрейн те са 50%, в Йемен – 44% от религиозното население.

Под това наименование се обединяват многобройни, обособяващи се една след друга групи мюсюлмани, които се различават от суннитите по въпроса за наследяването на духовното лидерство в религиозната община. Суннитите строго се придържат към преданието и

⁵⁶<http://www.theosoph.org/mohamed.htm>.

⁵⁷<http://religiology.org/index.php?subj=22>.

⁵⁸<http://bg.wikipedia.org/wiki/%D0%A1%D1%83%D0%BD%D0%B8%D1%82%D0%B8>.

приемат за законни приемници на пророк Мухаммад в качеството им на имами Абу-Бакр, Омар, Осман и Али (зетят на Мухаммад). Според основните принципи в суннизма наследяването по род не е свързано с духовното лидерство в умма. Шиитите, обратно, смятат, че единствено родовата свързаност с пророк Мухаммад придава легитимност на духовния лидер, а такава връзка има само Али, зетят на пророка. [...].

Общото им название “шиити” произхожда от “ши’а” – група, партия (на Али). Според едно предание самият пророк Мухаммад предсказал, че в исляма ще се появят 73 секти и само една от тях ще се спаси от адския огън. Шиизмът се утвърждава предимно там, където етнокултурните традиции говорят за висок ценностен статус на родовата връзка (главно в Иран и в Ирак)⁵⁹.

Друзите са съсредоточени предимно в Ливан (около 7% от всички вярващи).

Друзите (арабски درزي, мн.ч. دروز, иврит: דרוזים), са религиозна общност, основана първоначално в Ливан, Израел и Сирия, за чиято традиционна религия се казва, че е започнала като издънка на Исмаилската секта на Исляма, но е единствена по рода си в своето обединяване на гностически, неоплатонически и други философии. Теологически друзите се смятат за “ислямска единица, реформаторска секта”. Друзите се наричат Ahl al-Tawhid (“Хора на монотеизма”) или al-Muwahhidun (“Монотеисти”).

Друзите не са смятани за мюсюлмани от повечето други мюсюлмани, защото за тях се вярва, че отправят молитви към фатимидския халиф Al-Hakim bi-Amr Allah, когото те смятали за “проява на Бог в Неговото единство”. [...].

Друзите пребивават първоначално в Сирия, Ливан и Израел, с по-малка общност в Йордания⁶⁰.

Хариджитите съставляват около 1% от всички мюсюлмани. Живеят главно в Алжир, в Тунис, Либия, Занзибар, Оман и Маскат.

Хариджитите са общност, която се саморазличава и от суннитите, и от шиитите. От суннитите се обособяват поради възгледите си за духовното наследяване. Но и по отношение на шиитите са настроени в началото твърде войнствено поради размириците в техните среди. [...]. Понастоящем хариджитите присъстват в религиозния живот на исляма под формата на отличаващите се с толерантност ибадити. За тях най-важна е чистотата на вярата, а тя се потвърждава с добри дела. [...]. Споделят убеждението за толерантност към “хората на Писанието” (юдеи и християни). Допускат по-демократизирана структура на религиозната община – за имам може да бъде избран и представител на “друга раса”, стига той да бъде в достатъчна степен верен на догматичните принципи на исляма. Благодарение на хариджитите, установили се в Тунис, ислямът успешно прониква в някои африкански страни, напр. в Нигерия, в Нигер⁶¹.

⁵⁹ <http://religiology.org/index.php?page=174>.

⁶⁰ <http://aldarion.yix.org/index.php?showtopic=2912&st=0&#entry15004>.

⁶¹ <http://religiology.org/index.php?page=175>.

4. Национални монотеистични религиозно-философски системи

4.1. Юдаизъм

Юдаизмът е монотеистична народностна религия, изповядвана от древните евреите, които по всяка вероятност възприемат идеята за единобожието преди да напуснат Египет. Дошли от Двуречието, израилтяните се заселват в Египет като свободни хора, но скоро биват поробени. От робство ги спасява пророк Мойсей, който им разкрива божии Оtkрoвения.

Основните догми на юдаизма са: а) признаване на единния бог Яхве; б) признаване на богоизбраността на еврейския народ; в) вяра в небесния спасител (месия) и г) вяра в светостта на Стария завет и Талмуда.

Историята на юдаизма се дели условно на четири периода: библейски, талмудистки, равински и реформационен. В библейския период на юдаизма са съществували примитивни вярвания от времената на древните евреи, които се изразяват в почитане на планини, Луната, растения и животни.

В средата на второто хилядолетие пр.н.е. евреите чергари нахлуват в Палестина и заимстват някои религиозни обреди от ханаанците. [...] През XI в. пр.н.е. се формира робовладелска държава; извършва се процес на отделяне от много богове на единен, главен бог – Яхве. След религиозните реформи, проведени от цар Исая през 621 г. пр.н.е., жреците и пророците, които проповядвали монотеизъм, обосновават догматиката на юдаизма, която е зафиксирана в Стария (Вехтия) завет. Когато юдейската държава е покорена (първоначално от Александър Македонски през IV в. пр.н.е., а след това от Рим през I в. н.е.), идеолозите на юдаизма започнали да приспособяват библейския юдаизъм към новите условия. По такъв начин се създала обширна литература, събрана и редактирана през V в. под названието “Талмуд”⁶².

Съвременните изследователи класифицират юдаизма като национална религия⁶³. Понастоящем тя се изповядва от близо 15 млн. души. В Израел са съсредоточени около 4 млн. юдеи. Многобройни юдейски общности живеят извън страната си: най-много са те в САЩ (над 4 млн.) и в Русия (около 3 млн.).

4.2. Шинтоизъм

Шинтоизмът е древна национална японска религия, без конкретен основател, свещени книги и строга доктрина. Появява се през периода Яйой (300 г. пр.н.е.). Представлява късен вариант на анимизъм, придружен от шамански практики. В

⁶²<http://bg.wikipedia.org/wiki/%D0%AE%D0%B4%D0%B0%D0%B8%D0%B7%D1%8A%D0%BC>.

⁶³Принадлежността към еврейството се удостоверява по майчина линия. Сред евреите е непопулярна практиката на обръщане на хора от друга в собствената вяра.

историята си той се реформира както чрез вътрешни трансформации, така и под влияние на разнопосочните си взаимодействия с будизма и с конфуцианството⁶⁴.

За най-ранните прояви на тази религия не се знае почти нищо, освен че е смес от обожествяване на природата, култ към плодородието, магически практики и почитане на герои. Вярващите обожествяват “духовете на природата”, наричани “kami”. Някои от тях са местни духове, закрилящи хората в даден район или селище; други са природни обекти или божества като *Богинята на слънцето* Аматерасу [Amaterasu]⁶⁵.

Наименованието “шинтоизъм” произлиза от свързване на две думи – *то* е японският превод на китайската дума *дао* (“път”), а *шин* – на китайското *шън* (“благ дух”, “дух-покровител”), което отговаря на японското “kami”. Религията е известна с това име от VIII в. (период Нара), когато в страната се разпространява китайският будизъм. Както посочва Йоланта Тубелевич (1986: 8),

Думата “шинто”, с която се означават всички примитивни родни вярвания, се появила в момента, когато архипелагът се намирал под силното влияние на една чужда култура, свързана с будизма. [...] Родните култове били наречени “пътят на боговете” за разлика от привнесения “път на буда” (буцудо)”.

Около 100 млн. души изповядват шинтоизъм в съвременна Япония. Религията им се ползва с равни права наред с всички останали вероизповедания в страната.

Митологията на шинтоизма е изложена в ранносредновековни писмени паметници като “Коджики” и “Нихонги”⁶⁶ и др. Шинтоистката история за произхода на света разказва за боговете, наречени ками. Те са свещени духове, които могат да приемат формата на предмети или понятия за живота, като вятър, дъжд, дървета, реки, плодородие. Хората стават “ками” след като умрат и са почитани от техните семейства като родови “ками”.

Противно на много монотеистични религии в шинтоизма няма нищо абсолютно. Няма абсолютно зло и добро и никой не е перфектен. Шинтоизмът е оптимистична религия, хората са сътворени да бъдат добри, а злото се предизвиква от злите духове. Целта на повечето ритуали на шинтоизма е те да се държат на разстояние чрез пречистване, молитви и приношения⁶⁷.

⁶⁴<http://religiology.org/index.php?subj=5>.

⁶⁵С култ към Богинята на Слънцето се свързва най-вече “кощицу шинто” т.е. “императорският шинтоизъм”, мотивиран от представата за божествения произход на императора. Влияние върху тези схващания вероятно е оказал и конфуцианският възглед за “небесния управник”.

⁶⁶Вж. по-нататък.

⁶⁷<http://bg.wikipedia.org/wiki/%D0%A8%D0%B8%D0%BD%D1%82%D0%BE%D0%B8%D0%B7%D1%8A%D0%BC>.

5. Език и религия: две различни представи за света

От философска гледна точка езикът и религията⁶⁸ се числят към категориите на духовната култура на човечеството. Според Мечковска (*цит. съч.*), езикът, националността и принадлежността към дадено вероизповедание са трите основни фактора, които моделират културата на дадено общество и определят специфичните черти на присъщата за дадена нация народопсихология.

Като две самостоятелни семиотични системи (различни знакови системи), представящи различни картини на света, езикът и религията притежават различно съдържание и предлагат различно знание за света – “различно както по отношение на обема и характера на информацията [...], така и по ролята и мястото му в структурата на общественото съзнание” (Мечковска, *цит. съч.*).

Езикът е система от знаци с двустранна същност – всяка езикова единица представя диалектическо единство от *форма* (звукова обвивка) и *съдържание* (значение). Лексическите единици (думите) изпълняват денотативна функция – назовават предмети, процеси и явления от заобикалящия ни свят, а техните значения, според Мечковска (*цит. съч.*), «се разполагат» между представите и понятията за назованите неща:

В процесите на отразяване на действителността лексическите значения заемат средно положение между *представите* като форма на нагледно-образното мислене и *понятията* като форма на абстрактно-логическото мислене⁶⁹. По-голямата част от лексическите значения са общи за носителите на даден език (наиндивидуални) и съдържат достатъчно устойчиви представи за предметите, свойствата, процесите и останалите «звена» или

⁶⁸В книгата си “Световни религии. История и анализ на религиозните системи”, Ивайло Костов подчертава следното: “Религията представлява “вътрешната страна” на цивилизацията, в която е изразен общият дух на човечеството. Да разберем същността на религиозният феномен и да открием зависимостите (външни и вътрешни), обуславящи процеса на неговото появяване, развитие и влияние – както за отделната личност, така и за цялото човечество, означава да открием “надеждния ключ” за разбиране на самата му основа”. —<http://book.liternet.bg/partnerbooks.php?ID=22258>.

⁶⁹Въз основа на постиженията на съвременните науки (физиология, логика, философия, психология), всяка една от които се занимава с различни аспекти на мисленето, се приема, че съществуват три основни вида мислене: а) *образното* (нагледното) *мислене* с неречев характер се свързва с конкретните ни представи за нещата от заобикалящия ни свят, които възприемаме чрез сетивата и които се отразяват в съзнанието ни. Доста често човек мисли неезиково. Спомените за детството, за родния ни дом, за отминали събития, за починалите ни близки протичат именно по този начин: спомените възникват отново и отново в съзнанието ни благодарение на образите, запечатани в паметта ни; б) *понятийното* (словесното) *мислене* с речев характер протича в езикова форма и представлява основният вид мислене, присъщ само на човека. При този вид езиково мислене в съзнанието на човека думите се явяват “знаци-заместители на предметите и явленията и съществуват наред с образите (представите) за тях при нагледното образно мислене” (Москов & Бояджиев 1977: 17); в) *абстрактното образно* (научно) *мислене* с неречев характер е присъщо на учените; то изцяло зависи от и се подчинява на езиковото мислене.

фрагменти от реалния свят. По своето съдържание езиковата семантика се доближава най-вече до битовото (масовото) съзнание, т.е. до съзнанието на обикновения човек.

[...] В сравнение с всичко онова, което човечеството изобщо знае, езикът не «знае» много за света, защото исторически езикът е *първата* семиотична система, моделираща човешкото съзнание, първият запечатан образ на света. Картината на света, отразена в езика, може да се характеризира като наивна, а не научна картина на света [...], но затова пък в общи линии е нагледна и отговаря на здравия разум; онова, което «знае» езикът е общодостъпно и общоизвестно – то е семантичната основа на човешкото съзнание⁷⁰.

За разлика от езиковите значения, които са доста хомогенни, съдържателният план на митологично-религиозното съзнание включва компоненти с различна психологично-когнитивна природа и насоченост:

[...] за разлика от психологическата едноплановост на езиковата семантика, по своята психологичена същност религиозното съдържание е твърде разнородно. С това се свързва общата висока степен на логическа и вербална (словесно-понятийна) размитост на религиозните смисли. Като практическо следствие от това положение се налага необходимостта от постоянни филологически усилия при тълкуване на текста на свещените писания.

[...] Ако езикът е универсалната обвивка на общественото съзнание, то религията и, по-точно, митологично-религиозното съзнание на човечеството е общият корен на най-дълбоките и жизненоважни смисли на общественото съзнание. Именно от митологично-религиозното съзнание се е развило цялото съдържание на човешката култура, като постепенно е придобило различни – от семиотична гледна точка – форми на общественото съзнание... (Мечковска, *цит. съч.*).

6. Как религията влияе върху езика?

Постепенно новите философско-религиозни учения се превръщат в мощен фактор за развитието на езика и езиковедските идеи: новите религии имат нужда

⁷⁰Понятието *езиковата картина на света* се свързва, от една страна, с идеите на Вилхелм фон Хумболт и неохумболтианците за ролята на т.нар. ‘вътрешноезикова форма’, а от друга, с концепцията на американските етнолингвисти Едуард Сапир и Бенджамин Ли Уорф, известна като *хипотеза за езиковата относителност*. Езиковата картина на света възниква в процеса на формиране на съзнанието на обикновените хора, говорещи даден език; в нея се отразява съвкупността от човешките представи за заобикалящия ни свят: по същество тя се отъждествява с определен начин за концептуализиране на действителността. Юрий Дереникович Апресян (*цит. по* <http://www.krugosvet.ru/articles/77/1007724/1007724a1.htm>) представя по следния начин съвременните схващания за езиковата картина на света: „Всеки естествен език отразява определен начин за възприемане и организация (концептуализиране) на света. Изразяваните от даден език значения се складира в единна система от възгледи – своеобразна колективна философия, която се възприема като задължителна от всички езикови носители. Присъщият за даден език начин на концептуализиране на действителността е отчасти универсален, а отчасти, национално специфичен: по този начин, чрез призмата на своите езици, носителите на различни езици възприемат света по различен начин. От друга страна езиковата картина на света е «наивна», доколкото в много отношения тя се различава съществено от съответната «научна» картина. При това отразените в езика наивни представи съвсем не са примитивни: в много случаи те не са по-малко сложни и интересни, отколкото научните”.

от книги, в които да бъдат записани свещените слова на Божието Откровение. За тази цел различните надетнически религии използвали специални култови езици, които се различавали съществено от местните разговорни езици:

В историята на културата езиците, на които, по силата на съдбата, за пръв път било изложено и записано, а по-късно и канонизирано едно или друго религиозно учение, започнали да се наричат *пророчески* или *апостолически езици*. Техният брой не е голям.

[...] Географията на световните религии се определя от разпространението на вероизповедалните текстове на култови надетнически езици. За индусите такъв език е санскритският език, на който са написани Ведите; за китайците, японците и корейците – това е езикът *венян*⁷¹, на който са написани съчиненията на Конфуций и книжовният тибетски език; за народите, изповядвали в древността и през ранното Средновековие зороастризм – такъв е авестийският език; за мюсюлманите (арабите, турците, иранските народи) – това е литературният арабски език, на който е написан Коранът, и класическият персийски език; за християнските народи в Европа – гръцкият и латинският език; за православните славяни и румънци такъв е старобългарският език (Мечковска, *цит. съч.*).

Една от причините за възникването на филологическия интерес към езика се свързва именно с необходимостта сакралните текстове да бъдат съхранени и предадени в неизменен вид на бъдещите поколения.

7. Културно-религиозните микросветове и проблемът за историческата еволюция на езиковедските идеи

За да проследим етапите в процеса на историческата еволюция на езиковедските идеи първоначално възнамерявахме да приложим принципа на географското разположение на дадена страна, етнос, култура. В хода на изложението обаче се убедихме, че подобен подход е нецелесъобразен. Първо, защото това би означавало редом да бъдат разгледани цивилизации и култури, които в повечето случаи се оказват съществено различни. Второ, защото прилагането на подобен принцип би означавало да се обхванат всички страни в даден регион (континент), което би било трудно постижимо поради всеобхватността на материята и липсата на паралелизъм в историческия развой на различните култури.

Със съзнанието, че религиозните вярвания до голяма степен оформят облика на дадена култура, приемаме, че най-добрият начин да постигнем целта си е, като се съобразим с конфесионалната обвързаност на съответните цивилизации и

⁷¹Класическият китайски език е наричан още 'венянвен'.

народи⁷². Ето защо споделяме напълно концепцията на Н. Мечковска (*цит. съч.*), която подчертава следното във връзка с интересувания ни въпрос:

В древността и през Средновековието, [...], се формират нови сложни религиозни култове с етнически характер: индуизъм, будизъм (и ламаизъм като негово тибетско-молголско разклонение), зороастризм, християнство, ислям. Постепенно се оформят монотеистичните куртулно-религиозни микросветове, излизащи извън пределите на етническите и държавните обединения – индуистко-будисткият свят в Южна Азия, конфуцианско-будисткият свят в Далечния Изток, зороастризмът в Близкия и Средния Изток, християнството, ислямът.

⁷²“Етническите, езиковите и конфесионалните (терминът *конфесионален* произлиза от латинската дума *confessio*, което означава ‘признание’, ‘изповедание’ – б. а.); оттук ‘вероизповедание’. граници не съвпадат нито със световната географска карта, нито с границите на отделните държави (т.е. с политическата карта на света) и че през различните исторически епохи езиковите, етническите, конфесионалните и държавно-политическите граници между отделните общества са били устроени по различен начин” (Мечковска: http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Linguist/Mechkov/01.php).

ИЗПОЛЗВАНИ ИЗТОЧНИЦИ

ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА

А. На кирилица:

- АВТОРСКИ КОЛЕКТИВ (2007): *Истината за историята на света*. Книгата е създадена по поръчка за *Reader's Digest Association, Inc.* от *Planet Three Publishing, Network, London*. [Оригиналът, озаглавен *The Truth About History*, е преведен на български език от Елена Стоянова, Корнелия Чоролеева и Ваня Иванова].
- ВИЛДГЕН, В. (2005): "Четири еволюционни сценарии за появата на езика". — *Семиотика и жанр. Сборник с избрани доклади и лекции от XI-та Международна ранноесенна школа по семиотика*, том XI. София: "EFSS'2005": 149–175. Нов български университет: Югоизточноевропейски център за семиотични изследвания [преводът е дело на Владислав Димитров и Андрей Велчев].
- ИВАНОВ, В. В. (1985): *Примечания*//Леви-Стросс К. *Структурная антропология*. Москва: Наука.
- КРЪПОВА, И. (2001): *Лекции по езикознание*. Пловдив: "Сема".
- МИЙД, ДЖ. (1997): *Разум, аз, общество. От позицията на един социален бихейвиорист*. София: Издателство ЕА [първо изд. 1934].
- МОСКОВ, М., Ж. БОЯДЖИЕВ (1977): *Увод в езикознанието*. София: "Наука и изкуство".

А. На латиница:

- ALLOTT, R. (1989): "The Origin of Language: The General Problem". — *Wind, Jan, Edward G. Pulleyblank, Eric de Groher & Bernhard H. Bichakjian (Eds). Studies in Language Origins, vol I*. Amsterdam: Benjamins, pp. 1–24.
- (1991): "The Motor-Theory of Language". — *Raffler-Engler, Walburga, Jan Wind & Abraham Jonger (Eds). Studies in Language Origins, vol. 3*. Amsterdam: Benjamins, pp. 123–157.
- (1994): "Motor Theory of Language Origin: The diversity of Languages". — *Wind, Jan, Abraham Jonker, Robin Allott, Leonard Rolfe (Eds.) (1994). Studies in Language Origins, vol. 3*. Amsterdam: Benjamins.
- CONDILLAC, E. B. DE (1973): *Essai sur l'origine des connaissances humaines*. Paris: Galilée [първо изд. 1746].
- JESPERSEN, O. (1922): *Language: Its Nature, Development and Origin*. London: Allen & Unwin.
- MCNEILL, D. (1992): *Hand and Mind: What Gestures Reveal About Thought*. Chicago: Chicago University Press.

ЕЛЕКТРОННИ ИЗТОЧНИЦИ

- http://www.fictionbook.ru/author/mechkovskaya_nina/yazyik_i_religiya_lekcii_po_filologii_i/read_online.html?page=1
- http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Linguist/Mechkov/01.php
- <http://www.google.es/search?hl=bg&q=mythos&btnG=Google+%D1%82%D1%8A%D1%80%D1%81%D0%B5%D0%BD%D0%B5>
- <http://xoomer.alice.it/pavelnik/Biblio/Lingvca/Grafika/Graf.htm>

http://209.85.129.132/search?q=cache:NAbLgeP3eVEJ:prozrachno.hit.bg/eva.htm+%D0%BA%D1%83%D0%BB%D1%82+%D0%BA%D1%8A%D0%BC+%D0%BF%D1%80%D0%B8%D1%80%D0%BE%D0%B4%D0%B0%D1%82%D0%B0&hl=bg&ct=clnk&cd=5&gl=bg&lr=lang_bg
http://bg-pishtov.com/index.php?view=article&catid=55%3Adrugi&id=1004%3A2008-09-13-17-02-31&option=com_content&Itemid=53
http://bg-pishtov.com/index.php?view=article&catid=55%3Adrugi&id=1004%3A2008-09-13-17-02-31&option=com_content&Itemid=53
<http://bg.wikipedia.org/wiki/%D0%95%D0%B7%D0%B8%D1%87%D0%B5%D1%81%D1%82%D0%B2%D0%BE>
http://209.85.129.132/search?q=cache:NAbLgeP3eVEJ:prozrachno.hit.bg/eva.htm+%D0%BA%D1%83%D0%BB%D1%82+%D0%BA%D1%8A%D0%BC+%D0%BF%D1%80%D0%B8%D1%80%D0%BE%D0%B4%D0%B0%D1%82%D0%B0&hl=bg&ct=clnk&cd=5&gl=bg&lr=lang_bg
<http://www.trinity-bg.org/b&dic/dic/g/galatija.html>
<http://thedragons.free.bg/page10.html>
<http://bg.wikipedia.org/wiki/%D0%9A%D0%B8%D0%B1%D0%B5%D0%BB%D0%B0>
<http://darkpoetry.cult.bg/ivatodorova/index.php?p=1&s=3&l=8>
<http://slavici.blogspot.com/2008/02/82.html>
<http://ggbit.info/forum/index.php?showtopic=21294>
http://209.85.129.132/search?q=cache:I6pVtvK_LjYJ:www.chitanka.info:82/lib/text/5383/12+%D0%BF%D0%BE%D0%BB%D0%B8%D1%82%D0%B5%D0%B8%D0%B7%D1%8A%D0%BC&hl=bg&ct=clnk&cd=47&gl=bg&lr=lang_bg
<http://prozrachno.hit.bg/satori.htm>
<http://prozrachno.hit.bg/satori.htm>
http://images.google.bg/imgres?imgurl=http://religiology.org/image.php%3Fid%3D233&imgrefurl=http://religiology.org/index.php%3Fpage%3D118&h=280&w=226&sz=10&hl=bg&start=1&um=1&usg=__kfNjI0XNAx5ANPtOz6ZQIywd4U=&tbnid=qjTUCjIVyGeODM:&tbnh=114&tbnw=92&prev=/images%3Fq%3D%25D0%2597%25D0%25B0%25D1%2580%25D0%25B0%25D1%2582%25D1%2583%25D1%2581%25D1%2582%25D1%2580%25D0%25B0%26um%3D1%26hl%3Dbg%26lr%3Dlang_bg%26sa%3Dg
<http://religiology.org/index.php?page=117>
<http://religiology.org/index.php?subj=20>
<http://bg.wikipedia.org/wiki/%D0%AE%D0%B4%D0%B0%D0%B8%D0%B7%D1%8A%D0%BC>
<http://bg.wikipedia.org/wiki/%D0%A5%D1%80%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%B8%D1%8F%D0%BD%D1%81%D1%82%D0%B2%D0%BE>
<http://bg.wikipedia.org/wiki/%D0%9F%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%BE%D1%81%D0%BB%D0%B0%D0%B2%D0%B8%D0%B5>
<http://www.pravoslavieto.com/inoverie/eresi/monofizitstvo.htm>
<http://bg.wikipedia.org/wiki/%D0%9F%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%BE%D1%81%D0%BB%D0%B0%D0%B2%D0%B8%D0%B5>

<http://religiology.org/index.php?subj=22>
<http://bg.wikipedia.org/wiki/%D0%A1%D1%83%D0%BD%D0%B8%D1%82%D0%B8>
<http://religiology.org/index.php?page=174>
<http://aldarion.yix.org/index.php?showtopic=2912&st=0&#entry15004>
<http://religiology.org/index.php?page=175>
<http://religiology.org/index.php?subj=5>
<http://bg.wikipedia.org/wiki/%D0%A8%D0%B8%D0%BD%D1%82%D0%BE%D0%B8%D0%B7%D1%8A%D0%BC>
<http://religiology.org/index.php?subj=6>
http://www.pcbuy.hit.bg/rechnik/iztochni_religii_text.htm
<http://www.viewfromthetop.net/article.php?ID=50>
<http://religiology.org/index.php?subj=8>
<http://bg.wikipedia.org/wiki/%D0%9F%D0%B0%D0%BB%D0%B8>
<http://www.ohi.hit.bg/budizum.htm>
http://philosophy.log.bg/article.php?article_id=10648
<http://bg.wikipedia.org/wiki/%D0%9A%D0%BE%D0%BD%D1%84%D1%83%D1%86%D0%B8%D0%B9>
<http://bg.wikipedia.org/wiki/%D0%9A%D0%BE%D0%BD%D1%84%D1%83%D1%86%D0%B8%D0%B0%D0%BD%D1%81%D1%82%D0%B2%D0%BE>
http://209.85.135.104/search?q=cache:X1aZCXqaTL4J:www.bukvite.com/poem.php%3Fdocid%3D47101+%D0%B4%D0%B0%D0%BE%D1%81%D0%B8%D0%B7%D1%8A%D0%BC&hl=bg&ct=clnk&cd=30&gl=bg&lr=lang_bg
<http://bg.wikipedia.org/wiki/%D0%93%D0%BD%D0%BE%D1%81%D1%82%D0%B8%D1%86%D0%B8%D0%B7%D1%8A%D0%BC>
<http://religiology.org/index.php?page=209>
<http://book.liternet.bg/partnerbooks.php?ID=22258>
<http://www.krugosvet.ru/articles/77/1007724/1007724a1.htm>
<http://www.sibir.bg/index.php?page=displayTopic&id=2443&tid=23842>
<http://www.subtle-bg.com/Subtle/Public/P0003/Public01.html>
<http://www.theosoph.org/mohamed.htm>
http://bg.wikipedia.org/wiki/%D0%90%D1%80%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D1%81%D0%BA%D0%B0_%D0%B0%D0%BF%D0%BE%D1%81%D1%82%D0%BE%D0%BB%D0%B8%D1%87%D0%B5%D1%81%D0%BA%D0%B0_%D1%86%D1%8A%D1%80%D0%BA%D0%B2%D0%B0
<http://bg.wikipedia.org/wiki/%D0%9F%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%BE%D1%81%D0%BB%D0%B0%D0%B2%D0%B8%D0%B5>